

**Навчальна дисципліна «Людина і світ»
Лекційне заняття №2 . Тема: Соціалізація особи**

1. Поняття та сутність процесу соціалізації.
2. Основні етапи соціалізації.
3. Сім'я – основа суспільства. Особливості родинної соціалізації.
4. Гендерна соціалізація особистості.

Основні поняття: соціалізація, сім'я, родина, гендерна соціалізація.

Матеріал лекції:

1. Поняття та сутність процесу соціалізації.

Життя людини проходить за певних соціокультурних умов. Формування людини визначається не лише генетичними, але і зовнішніми факторами (соціальне середовище), які органічно взаємопов'язані.

Соціальне середовище (соціум) людини – це її безпосереднє людське оточення (сім'я, друзі, сусіди), великі групи людей або людські спільності (народи, нації, суспільство), до яких належить людина, а також певні умови – економічні, культурні, політичні, які існують у суспільстві. Процес індивідуального становлення людини – *онтогенез* – дуже складний і тривалий. Він триває від народження людини до досягнення нею зрілості (25-26 р), коли завершується процес формування особи (освіта, професійна підготовка, формуються основи світогляду).

Соціалізація виступає як процес засвоєння особою соціального досвіду, що передбачає включення її в систему суспільних відносин і самостійне відтворення нею цих відносин. Лише засвоївши соціальний досвід (спосіб діяльності, надбання, цінності, звичаї, традиції), людина набуває якостей індивідуальності. Її можливості як індивіда зростають за рахунок взаємодії з іншими людьми, що забезпечує її життєдіяльність.

Соціальне середовище і особа постійно перебувають у взаємодії: середовище впливає на особу, сприяє її формуванню; особа, діючи в соціальному середовищі, і вступає у відносини з іншими особами; через участь у діяльності різних спільностей створює це середовище, надає йому певної соціальної якості.

Отже, соціалізація – процес засвоєння індивідом упродовж його життя знань, норм, цінностей суспільства, до якого він належить. Соціалізація – це багатогранний процес, в ході якого відбувається відтворення і розвиток індивіда, його якостей (як позитивних, так і негативних). Соціалізація охоплює весь процес становлення людини як суб'єкта суспільних відносин і діяльності, що відбувається шляхом оволодіння особою знаннями, цінностями, нормами, орієнтирами, зразками суспільної поведінки. Соціалізація – не просто засвоєння певних знань, досвіду, але і процес перетворення їх в особисті орієнтири та установки, внаслідок чого формується соціальна свідомість, моральні, етичні смаки, позиція, зрілість – тобто певний рівень культури.

У процесі соціалізації виділяють 2 фази:

Соціальна адаптація – пристосування особи до соціальних умов, норм, інститутів та певних рольових функцій;

Об'єктом соціалізації є не тільки окремих *індивід*, а й *суспільство* в цілому. Соціалізація деякими західними вченими розглядається як засіб контролю, за допомогою якого певні соціальні групи поширюють цінності, зразки поведінки, норми моралі.

Основні інститути соціалізації – сім'я, система освіти, держава з її органами та інститутами влади, ЗМІ. На соціалізацію впливають стихійні фактори та індивідуально-психологічні якості особи, зміст та структура її ціннісних орієнтацій, ефективність дій інститутів соціалізації. Інтенсивність соціалізації як правило знижується на післятрудоу стадії (старші люди передають соціальний досвід, обстоюють консервативні цінності суспільства). Соціалізація проявляється через участь у соціальних процесах.

Соціалізація починається в ранньому дитинстві і не припиняється до глибокої старості. Вона охоплює всі процеси прищеплення індивіда до культури: його навчання, виховання, взаємодію з іншими людьми, набуття певних прав та обов'язків, засвоєння цінностей, норм, різних соціальних ролей. У результаті процесу соціалізації людина з біологічної істоти перетворюється на істоту соціальну, здатну жити та діяти у суспільстві.

2. Основні етапи соціалізації.

Етапи соціалізації:

Первинна соціалізація: соціалізація, що відбувається у дитинстві. Сім'я – головний агент соціалізації, місце де відбувається рання соціалізація особи. Результати батьківського виховання у значній мірі визначають особистість дитини, її подальше суспільне життя. Чимале значення на цьому етапі займає взаємодія з однолітками як засіб формування відповідальної, самостійної, принципової, здатної до співпраці людини. Від результату цієї взаємодії залежить вміння у подальшому оптимально вибудувати взаємини з оточенням.

Вторинна соціалізація: подальший процес засвоєння нових ролей, цінностей, знань, досвіду на кожному життєвому етапі. Процес соціалізації не завершується у дитинстві, а продовжується протягом всього життя, оскільки людина постійно опановує нові ролі, виконує нові функції. Зміна умов життєдіяльності зумовлює додаткові вміння та навички, спонукає засвоювати нові ефективні зразки поведінки.

Агенти соціалізації (люди, установи, діючі соціальні суб'єкти за допомогою яких людина соціалізується завдяки процесам навчання, комунікації) – дошкільні установи, навчальні заклади, армія, трудовий колектив. Деякі агенти соціалізації справляють вплив на формування особистості протягом всього життя: ЗМІ, громадська думка.

Соціалізація особистості починається як правило в сім'ї (головним суб'єктом соціалізації є батько, матір), і лише згодом вихованням дитини займається суспільство. Суспільство не може відмовитися від виховання індивіда, адже воно повинне жити та розвиватися. Для цього потрібно щоб нові покоління освоїли продуктивні сили, технології, духовні та моральні надбання.

3. Сім'я – основа суспільства. Особливості родинної соціалізації.

Сім'я – це заснована на шлюбі та кровній спорідненості група людей, члени якої пов'язані спільністю побуту, взаємною допомогою і моральною відповідальністю. Це поняття визначається в українській мові і словом родина. Водночас родиною може називатися і спорідненість кількох сімей, що живуть окремо. Сім'я об'єднує людей, пов'язаних морально-правовою чи родинною спільністю. Тому *склад* (кількість членів, поколінь, шлюбних пар, дітей) та *структура* (спосіб та організація зв'язків між її членами) сім'ї залежать передусім від характеру цих взаємин.

Існує поділ сім'ї на два типи: малу та велику. Мала (проста, індивідуальна) сім'я складається з однієї шлюбної пари (або одного з батьків) з неodrуженими дітьми або без дітей. Може також включати одного з батьків подружжя чи родичів. Велика сім'я (складена, нерозділена, сім'я розширеного типу) має дві або більше малих сімей.

Сім'я є природним середовищем первинної соціалізації дитини, джерелом її матеріальної та емоційної підтримки, засобом збереження і передачі культурних цінностей. У сім'ї закладається основа особистості, її мораль, самотуність національного світовідчуття і світорозуміння.

Сім'я завжди була найкращим колективним вихователем, носієм найвищих ідеалів, в тому числі і моральних. Тому виховний потенціал традиційної української родини виводимо в першу чергу з пріоритетних її основ, місця, функцій, покликання й призначення у житті кожної людини. Функції сім'ї надзвичайно благородні і різноманітні:

- відтворення і продовження роду людського;
- виховання дітей;
- організація домашнього господарства й побуту;
- забезпечення й передача новим поколінням духовних і матеріальних цінностей, життєвого досвіду, трудових умінь і навичок;
- підготовка молоді до сімейного життя.

У родині дитина набуває соціального досвіду впевненої поведінки. У неї формується відчуття власної значущості та значущості своєї поведінки, закладаються основи почуття гідності. Адже саме родина дає відчуття захищеності – важливе для розвитку самостійності, впевненості, задоволення потреби у соціальній відповідності вже у дитинстві. Почуття моральної захищеності особливо важливе для позитивного сприймання себе, що уможливорює виховання поваги до інших людей.

Отже, **основними завданнями родинного виховання виступають:**

- піклування про *фізичне і психічне здоров'я* дітей, виховання фізично й морально здорової дитини, забезпечення необхідних умов для реалізації можливостей дитини;
- виховання в дітей глибоких *патріотичних почуттів*, створення сприятливих умов для оволодіння дітьми рідною мовою, знаннями про рідний край, природу, Батьківщину;
- виховання в дітей *любові до добра, правди, справедливості, моральних цінностей, ідеалів, культурних традицій, етичних норм взаємин між близькими людьми* і в оточенні, гідності, честі людяності, здатності виявляти турботу про молодших, милосердя до слабших і людей похилого віку;

- організація з найбільш раннього віку *посильної праці, різних видів трудової діяльності дітей, на благо сім'ї, родичів, інших людей* і по самообслуговуванню, виховання їх цивілізованими господарями землі та підготовка їх до життя в умовах ринкових відносин;

- цілеспрямоване і систематичне формування в дітей *української національної психології, характеру, світогляду, ідеалів, наукових поглядів та переконань*;

- формування *естетичних смаків та почуттів, уміння розрізняти красиве й потворне в житті, і в мистецтві, і в побуті*, поважати прекрасне у вчинках людей, забезпечити умови для їхньої творчої практичної діяльності;

- забезпечення *духовної єдності поколінь, збереження родинних традицій, сімейних реліквій, вивчення родоvodu, прилучення дітей до них традицій, звичаїв, обрядів*;

- сприяння родини навчально-виховним закладам у вихованні дитини, її становленні як особистості.

Родинне виховання є першою природною та постійно діючою ланкою виховання, без докорінного поліпшення змісту якої не можна домогтися певних змін у подальшому вихованні підростаючих поколінь.

4. Гендерна соціалізація особистості.

Гендер (англ. «gender» – «стать», від лат. «genus» – «рід») – соціально-біологічна характеристика, через яку визначаються поняття «чоловік» і «жінка», психосоціальні, соціокультурні ролі чоловіка і жінки як особистостей, на відміну від статі, яка позначає біологічні відмінності.

Гендерні відмінності формуються у процесі соціалізації – навчання ролі чоловіків і жінок, який відбувається від перших днів народження до статевозрілого віку, і меншою мірою – пізніше. На це впливають сімейне виховання, школа, взаємодія з іншими дітьми та ігрова активність. Розуміння відмінностей між статями формується починаючи приблизно з двохрічного віку.

Гендерна соціалізація – це процес засвоєння людиною соціальної ролі, визначено для неї суспільством від народження, залежно від того, чоловіком або жінкою вона народилася.

Гендерні ролі – норми та правила поведінки жінок і чоловіків, що ґрунтуються на традиційних очікуваннях, пов'язаних з їх статтю. Вони відрізняються в суспільствах з різною культурою і змінюються із часом.

Засвоєння індивідом культурної схеми гендера відбувається через конструювання розходжень між статями. Соціалізація чоловіків і жінок формується в різних соціально-психологічних умовах. Гендерна соціалізація включає дві взаємозалежні частини:

- освоєння прийнятих моделей чоловічого і жіночого поведіння, відносин, норм, цінностей і стереотипів;

- вплив соціального середовища на індивіда з метою прищеплення йому визначених суспільством правил і стандартів поведіння для чоловіків і жінок.

Засвоюються, насамперед, колективні, загальнозначущі норми. Вони стають частиною особистості і підсвідомо нею керують. Уся інформація, що пов'язана із диференційованим поведінням, відбивається у свідомості людини у вигляді гендерних схем.

Основні агенти гендерної соціалізації – соціальні групи: родина, однолітки, засоби масової інформації, робота, клуби за інтересами, церква. Головна роль у гендерному вихованні належить освітньо-виховним установам. Дитина проходить через низку установ, утворених суспільством: дошкільні, середні, вищі навчальні заклади, позанавчальні заклади (центри, клуби, бібліотеки) та установи культури. На шкільні роки дитини припадає основний період формування гендерної культури, громадянських цінностей, самоусвідомлення себе чоловіком або жінкою.

Механізмами для здійснення гендерної соціалізації є:

- диференціальне посилення, коли прийнятне гендерно-рольове поведіння заохочується, а неприйнятне - карається соціальним несхваленням;

- диференціальне наслідування, коли людина вибирає статево-рольові моделі в близьких їй групах – родині, серед однолітків, у школі – і починає наслідувати прийняте там поведіння.

Суспільство при формуванні статевої ролі і статевої свідомості орієнтується у вихованні на стандарти фемінність-маскулінність, при цьому толерантно ставиться до маскулінної поведінки дівчинки, але засуджує феміністичну поведінку хлопчика. Джерела гендерного конфлікту лежать у дитинстві. Так, дівчатка-спортсменки, що займаються чоловічими видами спорту, у сім разів частіше мають чоловічу спрямованість дитячих ігор, у 15 разів частіше бувають лідерами в компанії хлопчиків.

Статево-рольова соціалізація проводиться протягом усього життя людини, тільки з дорослішанням росте самостійність у виборі цінностей і орієнтирів. У деяких ситуаціях люди можуть переживати гендерну ресоціалізацію, тобто руйнування раніше прийнятих цінностей та засвоєння нових моделей поведінки.

Важлива роль у формуванні гендерних цінностей належить сімейному вихованню. Саме в родині у світогляді молодої людини формуються базові уявлення щодо поняття чоловічого і жіночого. Батькам необхідна певна установка на цілеспрямоване гендерне виховання своєї дитини, усвідомлення високої відповідальності за підготовку юнака або дівчини. Вони можуть використовувати сучасний педагогічний досвід, підтримуючи співробітництво з навчальною установою, учителями, слухати спеціальні лекції, читати літературу. Тільки за таких умов можливе формування у молодої людини гендерної чуйності і культури.

Закріплення головного:

1. У чому полягає соціалізація?
2. У чому полягає суттєва відмінність понять «сім'я» та «родина»?
3. Поясніть поняття «гендер»
4. Охарактеризуйте поняття «особистість» та вкажіть характерні риси.

Література:

1. Людина і суспільство. Підручник для 11 кл. – К., 1992 – стр. 223-227
2. Особа і суспільство: підручник для 10 класу / за ред. Арцишевського Р.А. – К.:Ірпінь, 1997 – стр. 81-83
3. Людина і світ / за ред. Л.В Губерського – К., 2001 – с.203-207

4. Юрій М.Ф. Людина і світ – К.:Дакор, 2006 – 333-334, 358-360